

recenzije

Ladislav NEMET, *Kršćanska eshatologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2002.

Pred nama je knjiga s posebnom tematikom koja je oduvijek zaokupljala i uznemirivala čovjekovu pozornost. U priručniku *Kršćanska eshatologija* Ladislav Nemet je prikazao takozvana *eshata*, tj. posljednje stvarnosti koje se odnose na bit ljudske egzistencije. Ova knjiga koja je posvećena kršćanskoj eshatologiji obrađuje teme vezane uz smrt i zagrobni život. Drugim riječima, u njoj je pisac obradio sve ono što nas prema kršćanskoj vjeri očekuje od trenutka smrti pa do slavnog Kristova povratka, općeg suda nad čovječanstvom i konačnog uskrsnuća na vječni život. Kad je riječ o posljednjim stvarnostima, nitko od toga nije izuzet bez obzira na dob, spol, religiju i društveni položaj. Stoga se nauku o vremenski posljednjim stvarnostima čovjekove egzistencije i kozmičke stvarnosti ne može shvatiti kao činjenicu koja bi po svojoj važnosti spadala u drugi red. Promišljanjem koje je vezano uz smrt i zagrobni život osvjetljava se ljudska egzistencija u sveobuhvatnom smislu prema kršćanskom duhu shvaćanja. Iz toga slijedi da bi bez eshatoloških vidika pogled na čovjekovu egzistenciju bio tek djelomičan i do kraja nedorečen. Naime, budući da je on u svojoj najdubljoj biti duhovno biće, njegovu narav je nemoguće definirati jedino u obzorima prošloga i trenutno postojećega, nego i onog budućega i mogućega. U knjizi *Kršćanska eshatologija* pisac upravo to želi prikazati. On ističe da se na temelju antropo-

loških postavki zamjećuje da sve religije i kulture, prijašnje i sadašnje, traže odgovore na pitanja konačne budućnosti svakog pojedinca nakon smrti, kao i stvorenoga svijeta s kojim je on jednostavno srastao samim time što mu on služi kao temelj mogućnosti za ostvarenje vlastite vremenite i vječne egzistencije.

Polazeći od uvjerenja da je posljednji ili onaj najdublji i najčvršći temelj naše radosti i nade uskrsnuće Isusa Krista, te da je on jamac ostvarenja svih čovjekovih iščekivanja i konačno ispunjenje svih njegovih nadanja, pisac je djelo podijelio u šest tematskih cijelina: Uvod u kršćansku eshatologiju; Biblijski temelji kršćanske eshatologije; Povijesni razvoj eshatologije poslije apostolskih vremena; Osobna eshatologija; Vječna sudbina razumnih bića; Temelji povijesno-kozmičke eshatologije.

Treba istaknuti činjenicu da je pisac svoje misli o posljednjim čovjekovim stvarnostima sročio tako što je u središte pozornosti svog promišljanja postavio kršćanski pogled na eshatološku zbiljnost, ali je istodobno upozorio da su one univerzalne naravi. Uvodno poglavlje pokazuje da se služio ozbiljnim i brojnim izvorima što mu je omogućivalo da u svjetlu eshatoloških tema dublje uđe u svijet drugih kultura i religija. Zahvaljujući tome, on tvrdi da je očito da su eshatološke stvarnosti utemeljene na određenim općeljudskim iskustvima, željama i iščekivanjima, a sve to bitno određuje čovjekovu opstojnost tijekom njegova ovozemaljskoga života. Sustavnom refleksijom o antropološkim temeljima kršćanske eshatologije zapažaju se neke zajedničke točke u svim kulturama i religijama svijeta koje se odnose na njihov pogled s obzirom na transcendentnu čovjekovu budućnost. Na temelju ovoga pisac ističe da su ljudska povijest, kulture pojedinih naroda i stvoreni svijet temeljni okvir za Božju objavu, koja daje odgovor na sva čovjekova temeljna pitanja, a pogotovo na ona koja s vjerničke

točke gledišta spadaju u tajne vjerovanja.

Opće iskustvo umiranja koje se odnosi na čovjeka pojedinca, narode, kulture te na cijelu prirodu i svemir, polazišna je točka svakog eshatološkog promišljanja. Zatim, čovjekovo duboko uvjerenje da smrt, ma koliko bila neumoljiva i okrutna pred čovjekovom težnjom za neprolaznim životom, ipak ne ostavlja završni pečat nad ljudskom egzistencijom, nego, baš naprotiv, upozorava na njezine nove horizonte koji se tek trebaju ostvariti u onakvom načinu bivanja kakvo ljudsko oko nije vidjelo, niti ljudsko uho čulo, niti ljudsko srce pomislilo. Nadalje, antropološki temelj kršćanske eshatologije očituje se i preko sveopće vizije religiozne misli o smisaonosti svega stvorenoga. U vidljivoj pojavnosti ovoga svijeta sve religije darom duhovne inteligencije i po milosti vjere očitavaju određenu smisaonost u stvorenom svijetu, koja ga usmjeruje prema njegovu konačnome eshatološkom ostvarenju. Naime, nije materija ona koja dominira nad duhom, nego obratno — sve je prožeto duhovnom stvarnošću koja dozrijeva u ono što konačno treba da bude — upravo kroz smrtnost onoga što je drugotno, tj. materijalno. I posljednja antropološka polazišna točka na kojoj pisac utemeljuje svoja eshatološka promišljanja jest pitanje konačne pravednosti. Bez obzira na to koliko je čovjek u pojedinim okolnostima pristran, iz dubine njegova bića ipak progovara čežnja za općom pravdom, čiji su obzori tako veliki te se ne mogu ostvariti unutar ovozemaljske prolaznosti, nego tek u dubokoj božanskoj prosudbi.

Budući da se sadržaj eshatoloških promišljanja odnosi prije svega na one stvarnosti koje tek predstoje, a koje uglavnom nisu dostupne našem iskustvu, pisac je upozorio i na svojevrstne lingvističko–epistemološke poteškoće. Teologija se uvijek sučeljavala s izazovima te vrste još od prvih kršćanskih vremena. Trebalo je uložiti dvostruko naprezanje

uma i srca, znanja i vjere kako bi se kroz sve izražajne mogućnosti izrekli oni misteriji vjere koji po svojoj punini i neizrecivoj naravi nadilaze svekolike čovjekove izražajne mogućnosti. Naime, bit problema sastoji se u tome što eshatologija govori o konačnoj i vječnoj budućnosti, ali se služi sredstvima i jezikom prolaznog čovjekova dostignuća koje je i vremenski i prostorno ograničeno i uvjetovano. Premda se eshatologija vinula do razine ostalih znanstvenih disciplina, ipak ona odudara od suvremenih prirodnih znanosti koje se temelje na eksperimentalnim i praktičnim provjerama teoretskih postavki. Eshatologija se naprotiv služi slikama, simbolima, znakovima te iskustvom pojedinih ljudi koji su odigrali posebnu ulogu u procesu ostvarivanja Božje objave. Simboli i metafore su svojevrstna forma izričaja i predstavljanja onih stvarnosti koje čovjek ne može izraziti na isti način na koji iznosi znanstvene dokaze eksperimentalnih i prirodnih znanosti.

Najprikladniji jezik za eshatologiju prema piščevu mišljenju je jezik nade. To je tipično biblijski jezik koji se odnosi na govor o Bogu, o Isusu Kristu i na govor o eshatološkoj budućnosti. Naime, o budućim se stvarnostima ne može govoriti na isti način kao što o njima govore prirodne znanosti jer se vjera vjernika temelji na trajnoj Božjoj logici njegova djelovanja u stvorenom svijetu. Riječ je o božanskim obećanjima kojima je Bog zagarantirao vjernost i neopozivost u odnosu na čovjekovo spasenje.

Drugi okvir, uz onaj antropološki unutar kojega pisac smješta kršćansku eshatologiju jest starozavjetni i novozavjetni biblijski kontekst. Kršćanska nada koja spada na bit same eshatologije očituje se kao logična nit u odnosu na ova dva okvira te tako svjedoči o Božjoj eshatološkoj nazočnosti u stvorenom svijetu. Isprepletenost čovjekovih težnji i Božjih obećanja o njihovu ispunjenju stvara unutarnju dinamiku kod pojedinaca i naroda u cijelosti, zahvaljujući kojoj idu

sa sigurnošću u onu budućnost o kojoj ljudsko srce od iskona sluti i priželjkuje da se jedanput zauvijek nade u njezinu zagrljaju.

S obzirom na ispunjenje svojih obećanja prema čovjeku, pisac ističe da Bog slijedi vlastitu logiku koju ljudi kroz povijest nisu uvijek mogli razumjeti. Katkad su potrebna stoljeća da bi čovjek razumio spasenjske Božje naume. Pisac ističe da je eshatološka logika nade prisutna u svetopisamskim tekstovima Starog i Novog zavjeta. U Božjem obećanju Abrahamu, s obzirom na obećanu zemlju i potomstvo koje se nije ostvarilo toliko u tjelesnom smislu koliko u smislu vjere o čemu svjedoči Novi zavjet, pisac vidi jasne eshatološke znakove. Zatim, obećanje kralju Davidu da će njegov sin vladati zauvijek Izraelom, ostvarilo se u Kristovu mesijanskom poslanju. U Starom zavjetu eshatološka stvarnost pokazuje se zreloom na poseban način u apokaliptičkim mislima proroka Daniela. On daje apokaliptičkim događajima transcendentno značenje time što ističe da je kraljevstvo Božje univerzalne naravi te da se u potpunosti neće ostvariti u ovom svijetu, već u transcendentnoj stvarnosti. U tom smislu prorok Daniel se nameće kao tipičan predstavnik starozavjetne apokaliptičke misli koja ima dotirne točke s novozavjetnom eshatološkom stvarnošću uzdignutom na transcendentnu razinu. Ta je ideja produbljena i još više radikalizirana u *Prvoj* i *Drugoj knjizi Makabejcima*. Jedina razlika između starozavjetne apokalipse i novozavjetne eshatologije sastoji se u tome što prva govori o sadašnjosti na temelju budućnosti te je zaokupljena time *kako* će se to ostvariti, dok eshatologija govori o budućnosti na temelju sadašnjosti ističući pritom *vjeru* da će Bog svojim spasijskim djelovanjem to doista ostvariti.

Novozavjetna je eshatologija nastavak starozavjetne, premda ima svoje osobitosti, a sva je usredotočena na kraljevstvo Božje. Ono je uvijek tijesno vezano uz osobu Isusa Krista, što je preo-

poznatljivo u svim njegovim djelima. Isus je uzdigao starozavjetnu eshatološku transcendentnu dimenziju na najvišu razinu time što ju je pročistio od svih nacionalnih, nacionalističkih i političkih primisli; on govori o kraljevstvu Božjem u slikama gozbe, boravka u Očevu domu i participiranju u svjetlu i punini života.

I konačno treba istaknuti da je djelo koje je pred nama u cjelini čitljivo i pristupačno ne samo onima koji se izravno bave teologijom nego i širem krugu ljudi. Uz to što je pisac s obzirom na problematiku dao jasan kronološki pregled razvoja eshatologije, ukazao je i na njezino značenje u ovom prelaznom vremenskom periodu u novo tisućljeće. Dobro je nadodati i to da je građa u knjizi raspoređena pregledno i s dobrim vidom u odgovarajuću literaturu, kako s našeg jezičnog područja tako i u onu izvan hrvatskog podneblja.

Ivan ANTUNOVIĆ

Margarita PERAICA — Željka ZNIDARČIĆ (ur.), *Ljubav i brak*, Radovi simpozija »Zdravstveno–etička priprava mladih za odgovornu ljubav i brak«, Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Izdavač Centar za bioetiku Filozofsko–teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu, Jordanovac, Biblioteka Donum vitae, Knjiga 2., 2002., 223 str.

Hrvatsko katoličko liječničko društvo je u studenome 1996. godine održalo tečaj pod radnim naslovom »Zdravstveno–etička priprava mladih za odgovornu ljubav i brak«. Tečaj je bio namijenjen liječnicima koji će se u školama, na vjeronauku, tribinama itd. uključiti u odgojni rad s mladima na svim područjima priprave za odgovornu ljubav i brak. Prošireni i dopunjeni tekstovi predavanja s tog tečaja sabrani su u zborniku naslova »Ljubav i brak«, kako bi poslužili kao stalni podsjetnik i pomoć svim zvanjima koja su uključena u takav rad s mladima: liječnicima, prosvjetnim djelatnicima,